

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ БЕЗБЕДНОСТИ
Катедра Студија менџмента људских и социјалних ресурса

Спартанско васпитање
– ДИПЛОМСКИ РАД –

Ментор:
Др. Жељко Бралић
ванредни професор

Студент:
Тина Токовић, 49/02

Београд, 2022.

САДРЖАЈ

1. УВОД	1
2. СПАРТА – ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ.....	4
2.1. Политичко уређење.....	6
2.2. Државно уређење Спарте.....	7
2.2.1. Ликург.....	8
3. ОДРАСТАЊЕ У СПАРТИ	10
3.2. Спартанско учење о страху	12
4. АГОГЕ.....	16
4.1. Живот дечака у Агоги.....	16
4.2. Живот после Агоге	18
5. ПОЛОЖАЈ И УЛОГА ЖЕНЕ У ВАСПИТАЊУ.....	20
6. ЗАКЉУЧАК.....	25
ЛИТЕРАТУРА	26

1.УВОД

Спарта иза себе није оставила много извора јер нису посвећивали много времена развоју књижевности, уметности и филозофији већ је то народ који је велику пажњу придавао васпитању. Само васпитање је била најважнија државна и друштвена функција. Ово је народкоји је посветио велику пажњу и женским правима. Највише информација о Спартанцима долази од стране Сократовог ученика Ксенофонта. Он је написао највише о Спарти у своме есеју, где се описује државно уређење Спарте. Њихов живот се заснивао на идеји остварању идеалног ратника. Оваква почетна идеја формирања ратника, многи аутори тумаче на начин који упућује да су деца још након рођења пролазили систем селекције, при чему су се одбацивала болесна, а задржавала здрава деца. Још на самој таквој почетној основи утемељено је даље васпитање деце, које се данас, посматрајући са аспекта савременог концепта васпитања, сматра веома ригидним. Како би се на адекватан начин схватио систем спартанског васпитања, на самом почетку рада се можемо осврнути на сам друштвени и политички систем, Спарте као и њиховом законодавцу Ликургу. За њиховог законодавца Ликурга се не може са сигурношћу тврдити да ли је реално постајао или је то део саме митологије. Чињеница је да иза себе није оставио писане трагове већ јаку и стабилну државу са законима које су сви Спартанци идеализовали.

Рад је суштински и предметно опредељен да прикаже пре свега специфичног васпитања деце али и одраслих у Спарти. Оно што се свакако указује као почетна чињеница јесте да су деца до седме године васпитавана у породици, а после би се васпитање настављало у агогама. У односу на данашњи свет, њихов живот је био бруталан и било им је ускраћено детињство, а деца су окрутно кажњавана за сваки преступ. Сам приказ начина васпитања, морамо прихватити са резервом, јер морамо такође бити свесни да информације које имамо из историјских извора, можда не показују реално стање. Начин васпитања који је пратио децу је заснова на јачању пре свега њихове физичке снаге и издржљивости, док се психички аспект није постављао као приоритет већ је био део физичке припреме за различита искушења, као што се хладноћа или глад.

2. СПАРТА – ИСТОРИЈСКИ РАЗВОЈ

Најпознатији и најважнији градови у старој Грчкој били су Спарта и Атина. Прва, звана Лакедемон настала је уједињењем неколико села на полуострву Пелопонез, које су касније освојили Дорани. Друштвена организација Спарте заснива се на неограниченој власти Дорана и њихових потомака, званих Спартијати¹. Спартијати су чинили само десетину становништва али су владали веома дуго. Њихова снага произлазила је из гвоздене дисциплине које су се придржавали сви грађани. Моћ двојице владара који су владали по наследном праву била је под контролом скупштине која се називала „Апела“ и била је састављена од свих Спартанаца који су навршили тридесет година. Од седме до двадесете године Спартанци сусе морали придржавати одређене дисциплине како би постали изврсни борци. Остајали су војници све до своје шездесете године, а извршавање тог задатка било је толико важно да је у други план потискивало чак и приватни живот².

Античка Спарта (дорски: Σπάρτα, атички: Σπάρτη (Спарти), уобичајени античкогрчки назив Λακεδαίμονια или Лакедемонија, била је град-држава у античкој Грчкој, која се налазила на југоисточном делу Пелопонеза, у долини реке Еуроте³. Античка Спарта је остала позната у историји по својој војној снази, грађанској дисциплини, милитаристичком друштву и великом броју робова. Поред тога, Спарта је оставила траг и у грчкој митологији миту о Хелени Тројанској⁴. Античка Спарта се дуго времена сматрала најснажнијом војном силом у античкој Грчкој захваљујући агоги, систему закона који је стварао од њених грађана војнике врхунског квалитета⁵.

Иако је територија античке Спарте била насељена током микенске доминације Грчком, њена историја почиње после дорске сеобе на Пелопонез током мрачног века и завршава сенакон римског освајања Спарте. Античка Спарта је почела да израста

¹ Рајковић, М. (2013). Спорт између културе и цивилизације: становиште Освалда Шпенглера. *Теме: Часопис за Друштвене Науке*, (02), 925-937.

² Hodkinson, S. (2005). The imaginary Spartan politeia. *The Imaginary Polis*, 222-281.

³ Talbert, R. J. (1989). The role of the helots in the class struggle at Sparta. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 22-40

⁴ Hodkinson, S. (2017). Sparta: An Exceptional Domination of State over Society?. *A Companion to Sparta*, 29-57.

⁵ Рајковић, М. (2013). Спорт између културе и цивилизације: становиште Освалда Шпенглера. *Теме : часопис за друштвене науке*, (02), 925-937.

у снажну војну силу током 7. века п.н.е. а захваљујући свом војном престижу, Спарта је била призната као вођакомбинованих грчких снага у грчко-персијским ратовима почетком 5. века п. н. е.⁶ Између 431. и 404. п. н. е. била је главни непријатељ Атине у Пелопонеском рату коју је на крају добила, иако уз велике жртве, након чега је постала водећа држава у хеленском свету⁷.

Спарта је по много чему била другачија од осталих полиса, за разлику од Атене јер је у Спарти била успостављена владавина имућнијих, односно олигархије. Такође, била је једини полис у Грчкој где се очувао облик краљевства у којем су власти краља сведене на репрезентативном и церемонијалном нивоу. У Спарти је главни циљ живота био смањити осећај вредности материјалног и повећати осећај вредности оног што су сматрали највреднијим, а то су људске врлине⁸.

Слика 1. Пирамида спартанског друштва⁹

⁶ Hodkinson, S. (2017). Sparta: An Exceptional Domination of State over Society?. *A Companion to Sparta*, 29-57.

⁷ Cartledge, P., & Spawforth, A. (2020). *Hellenistic and Roman Sparta: A tale of two cities*. Routledge.

⁸ Talbert, R. J. (1989). The role of the helots in the class struggle at Sparta. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 22-40

⁹ Извор: Hodkinson, S. (2005). The imaginary Spartan politeia. *The Imaginary Polis*, 222-281.

Сматра се да је зачетник спартанског друштва био Ликург, а према њему Спартанци су аристократи и живе од земљорадње, међу њима нема приватног власништва, а сва земља је у рукама полиса. Према уставу били су подељени у три класе: Спартијате, перијеце и хелоте¹⁰.

2.1. Политичко уређење

Спарта (Лаконија, Лакедемон) је била значајан и територијално највећи старогрчки полис(град-држава), а налазила се на југоистоку полуострва Пелопонез. У Спарти је вековима политичку власт у својим рукама држала традиционална и конзервативна земљопоседничкааристократија, која је временом изградила друштвено-економски систем и државну организацију која се чак и међу тадашњим грчким полисима истицала по неким посебним обележјима.

У Спарти је привреда била патријархална, заснована на земљорадњи и сточарству, нису биле развијене трговинске (а ни културне) везе са страним земљама. Спартанска држава је имала елементе различитих друштвених уређења спојених у јединствену целину. Међу монархијске елементе спадају двојица краљева (из две краљевске породице или „династије“)¹¹. Демократски елемент је била народна скупштина (*Елексија или Апела*), мада са уским овлашћењима и нарочитим начином изјављивања, скупштина има само ограничено и „пасивно право да каже да или не“, и то акламацијом или виком. У олигархијске елементе спадају *ефори* и *герусија* (веће старешина, у чију састав улази 28 старијих грађана и двојица краљева)¹².

Због овог необичног система, многи теоретичари државе и политике, од Аристотела до модерних научника, називали су уникатни спартански систем *мешовитим уређењем*.

Становници Спарте делили су се на спартијате, који су као освајачи били

¹⁰ Powell, A. (2021). *Athens and Sparta: constructing Greek political and social history from 478 BC*. Routledge.

¹¹ Cartledge, P., & Spawforth, A. (2020). *Hellenistic and Roman Sparta: A tale of two cities*. Routledge.

¹² Powell, A. (2021). *Athens and Sparta: constructing Greek political and social history from 478 BC*. Routledge.

земљопоседничка аристократија, перијече који су били обесправљени староседеоци зависни од спартијата и хелоте, односно робове, који су били државно власништво али везани за земљу појединих спартијата. Спартијати су чинили владајућу мањину У ратним сукобима тога доба Спарта се сматрала супериорном и готово непобедивом, а главни ослонац у свакој борби и рату били су *хоплити*, тешко оклопљена пешадија која је наступала у посебном бојном поретку *фаланге*¹³. Обука дечака, младића и мушкараца за ратнике-хоплите и за фалангу била је приоритет спартанске државе, њених закона и целокупног васпитног система. Управо се због успешности спартанске фаланге наводи се да: „У појединачним борбама они нису ништа гори него остали људи, али кад се боре у групама, онда су најјачи на свету“¹⁴. Чланови највишег слоја у Античкој Спарти били су хомији, *Слични*, тј. Спартијати. Они су били пуноправни спартански држављани, којимасу биле главне обавезе да буду добри војници и да учествују у политичком животу државе. Обавеза хомија је била да се баве само војним питањима и ничим другим. Аристотел је писао да је демографски пад Спарте био прави разлог пропасти лакедемонске државе у његово доба.

2.2. Државно уређење Спарте

Власт у Спарти била је мешавина владавине монархије, олигархије и саме демократије. Спартанско друштво је пре свега било војничко друштво, све је било прилагођено војничкој једноставности. Млади су спартански мушкарци опонашали борбу у правим биткама. Учили су како се борити мачем и копљем и како ступати у збијеним редовима, раме уз раме, а током борбе, младиће су надзирали старији и храбрили их да се боре што боље¹⁵. Хелоти су припадали заједници, обрађивали су државну земљу и половину уroda давали Спартанцима. Нису се могли куповати ни продавати, али сваки Спартанац могао их је некажњено убити. Перијечи су углавном

¹³ Бошков, С. (2010). Античка прошлост у Историји света Александра Сандића. *Истраживања*, 21, 55-63.

¹⁴ Бралић, Ж. (2020). Спартански устав и васпитање. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 54(2).

¹⁵ Cartledge, P., & Spawforth, A. (2020). *Hellenistic and Roman Sparta: A tale of two cities*. Routledge.

живели у местима око Спарте. Били су слободни, али нису имали политичка права иако су служили војсци. Бавили су се обично обртом, обрадом земље или трговином. У самој Спарти они су могли бити само трговци и обртници. Спартијати су били пуноправни грађани Спарте, војници и земљопоседници. Развој саме Спарте текао је другачије од осталих грчких полиса, зато и не чуди подела на три слоја. Читав друштвени и државни систем је подређен стварању и одржавању одлично увежбане војске. Како је у Спарти све било подређено војној обуци, уметност и слободна мисао биле су занемарене, а раскош презирана¹⁶. Спартанци су били прилично једноставни те нису били склони показивању богатства и луксуза. Нису израђивали ниновчанице него су уместо тога користили тешке гвоздене полуге. Говорили су једноставно и користили мање речи¹⁷.

2.2.1. Ликург

Ликург, аристократа и краљ, био је и спартански законодавац. Његов отац, који је био краљ, умро је у јеку немира који су завладали државом а на његово место је дошао старији син Полидект, који је погинуо и тиме је на место краља дошао Ликург¹⁸. Нови краљ није био жељан власти, што потврђује чињеница да је одмах по сазнању да је жена његовог брата трудна, решио да њему препусти престо.

Законе на којима је тај систем био заснован Спартанци су приписивали свом краљу и законодавцу Ликургу, за којег не може са сигурношћу потврдили да ли је историјска или легендарна личност. Спартанци су веровали да је управо он у 9. или 8. веку п.н.е. обликовао спартански „устав“ и законе које су Спартанци строго поштовали у наредним вековима пошто су сматрали дасу Ликургов устав потврдили и сами олимпијски богови¹⁹.

Постоји и мишљење како је легенда о Ликургу створена како би се на устав гледало

¹⁶ Бралић Ж. (2020). Спартански устав и васпитање. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 54(2), 665-677.

¹⁷ Бошков, С. (2010). Античка прошлост у Историји света Александра Сандића. *Истраживања*, 21, 55-63.

¹⁸ Бралић Ж. (2020). Спартански устав и васпитање. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 54(2), 665-677.

¹⁹ Бошков, С. (2010). Античка прошлост у Историји света Александра Сандића. *Истраживања*, 21, 55-63.

са страхопоштовањем. Стварање Ликургове фигуре било је важно јер је омогућавало да се сви постојећи закони у Спарти прикажу као дело једног законодавца, а самим тиме је Ликург приказан као врло способна особа.

Према песнику Пиндару, Ликург је написао своје законе према божијој наредби и да савету од Пителије у Делфима²⁰. Према традицији када се Ликург осигурао да ће Спартанци поштовати његове законе све док се он не врати, одлучио је да се више никада не врати у Спарту. Извршио је самоубиство одбијајући да једе. Пре тога је захтевао од својих слуга да се закуну да ће просути његов пепео да га разнесе ветар. На тај начин се Ликург није вратио у Спарту за живота, нити је враћено његово тело након смрти, док су његови суграђани остали заувек послушни његовим законима.

Ликургови закони су били познати под именом *Велика ретра*²¹. Плутарх каже да је Ликург законе добио од пророчишта у Делфима. Ти закони, као и сви други закони у Спарти називају се *retra*, што значи говор, изјава. Неки сматрају да је та реч имала призив „божански говор” односно да су закони били инспирисани од богова. У сваком случају, они нису били састављени и објављени у писаном облику. Спартанци су генерално избегавали да откривају појединости везане за своје закона и обичаје, и било је познато да је лакедемонске законе прикривала извесна количина тајанствености.

²⁰ Mihajlović, T. (2009). History of pedagogical-psychological ideas and concepts about students' capacity for independent learning. *Norma*, 14(1), 9-27.

²¹ Матичевић, И. (2014). Кратак преглед модела античког образовања. *Сувремена питања*, (18), 58-65.

3. ОДРАСТАЊЕ У СПАРТИ

Одрастање у Спарти је надзирала држава, осим образовања надзирала је и спартанско васпитање деце, што није био случај у другим полисима. Спартанци су имали мисао да створе чврсте и дисциплиноване војнике те су им требале снажне и здраве жене које ће родити још спартанских војника. У периоду од седме године дечаци би престали живети са мајком, а бригу о њихову васпитању преузимала је држава. Спартански дечаци живели су у војарнама, спавали на тврдим легајевима, вежбали би голи и јели скромну храну, а често би и гладовали. Дечаци су васпитавани како би постали издржљиви и мужевни војници који ће штитити државу од непријатеља.

Како би постали ратници у Спарти и били прихваћени од осталих војника морали су пролазити тешку обуку, обуку за коју сва деца нису била предодређена. Ликург није сматрао децу власништвом родитеља него заједничким власништвом државе, није желио да њени грађани потичу од лоших родитеља па је у Спарти било дозвољено, уз допуштење мужа, спавати са туђом женом ако би то довело до потенцијално бољих Спартанаца. Спартанци су дакле били опседнути стварањем „савршених“ потомака²². Спартанци су одбацивали болесну децу јер су желели имати само јаку и здраву децу и најбоље ратнике. Спартанци су после рођења узимали здраву децу, а болесну су остављали на планини Тајгету²³.

У доби од дванаест година војничка је обука била готова, али тиме се није завршавао војнички живот. Сваки спартанац био је уврштен у групу од петнаестак младића који су се заједно хранили и били су повезани. У периоду од око двадесет и пете године одрасли Спартанац имао је обавезу оженити се и осигурати потомство²⁴.

Девојчице су одрастале уз мајке, али и оне су морале вежбати трчање, бацање диска и рвање. Како би могле рађати здраву децу морале су одржавати физичку кондицију.

²² Kennell, N. M. (2013). Boys, girls, family, and the state at Sparta. *The Oxford handbook of childhood and education in the Classical World*, Oxford, 381-395.

²³ Aleksandr, M. (2021). The Power Of Corruption: Xenophon On The Upbringing Of A Good Citizen In Sparta. *Социологическое обозрение*, 20(1), 107-123

²⁴ Жлебник Ј. (1993), Општа историја школства и педагошких идеја, Београд

Без обзира на то Спартанке су уживале у већој слободи него остале жене у грчким полисима. Отпочетка су Спартанци васпитавани за битку, касније када до борбе дође Спартанац одлази у борбу са венцем на глави, тако да би у случају смрти био вредан покопа. Оно што се у Спарти није поштовало био је кукавичлук. То је била недопустива особина па су и деца самих издајника кажњена. Деца издајника нису могла градити властите породицу јер су већ од рођења заражени несклоношћу према Спарти²⁵.

За разлику од највећег ривала Атине, Спарта није видела смисао у развијању уметности и филозофије, већ се жестоко држала својих идеала. Спартански идеали били су створити снажног ратника који ће утерати страх у кости свим непријатељима.

Рађање спартанског политичког живота приписује се Ликургу који је посебну пажњу посветио васпитању дечака. Спарта се одувек сматрала посебним обликом грчке културе те се јако разликовала од Атине. Уз Атину је више везана филозофија, уметност и ремек дела, док се за Спарту веже јединствен начин живота. Како је истакнуто Атина је више тежила ка уметношћу док је Спарта тежила за ратништвом, очувањем части, храбрости и жељи да сви постану најбољи војници. Самим тим имале су другачији васпитни и образовни систем. Код Спарте је заправо први корак био изградити доброг ратника, спартанска деца нису припадала својим родитељима него држави. Спартанско се ратно учење темељило на појединцу и на изградњи његовог „ратничког карактера“. Спарта никад није видела смисао у развијању уметности и филозофије, жестоко се држала својих идеала – створити снажног ратника. Рађање спартанског система преписује се Ликургу па је он посебну пажњу посветио васпитању дечака.

Подручје васпитања Ликург је сматрао најважнијим и најљепшим задатком државе те му је посветио много пажње. У окружењу у којем је све подређено војном животу аристократије васпитање дечака имао је изразито војно физички карактер. Дечаци су васпитавани како би постали издржљиви и мужевни војници који ће државу бранити

²⁵ Kennell, N. M. (2013). Boys, girls, family, and the state at Sparta. *The Oxford handbook of childhood and education in the Classical World*, Oxford, 381-395.

од непријатеља. Умном образовању посвећивали су мало пажње.

Оно што је врло занимљиво да је свако дете спартанског грађанина морало бити показано већу стараца на састајалишту названом *лесихе*²⁶. Старешине су проверавале снагу сваког детета и одлучивали су заслужују ли деца живети или не. Деформирана или болесна деца одвођена су на стрму клисуру на западном делу града и тамо су остављена да умру. Здрава деца морала су научити како бити чврсти. Суштина јесте да је одрастање у Спарти било строго посебно за дечаке па су Спартанске мајке тренирале децу да се науче на самоћу и мрак те да не смију плакати или бити избирљиви при јелу²⁷.

Значајна последица спартанског колективизма била је немогућност родитеља да учествују у васпитавању своје деце. О „ваљаности“ тек рођеног детета одлучивао је најстарији члан племена, на оцу је било да болесно и слабо дете остави у јами уколико се донесе таква одлука, а жена је могла да васпитава дете само до седме године његовог живота (када је одлазило у агеле ради војних припрема). Захваљујући очуваном племенском схватању, наслеђе се рачунало по мајчиној линији. У колико би беба преживела све тестове било би му обећано бесплатно парче земље, и на крају је утврђено да је половина спартанске деце умрло или због занемаривања или због убиства. Мајке нисуморале да воде рачуна о својој деци, макар не дуго јер чим би дечак напунио седам година он би био спреман за образовање звано агоге²⁸.

3.1. Спартанско учење о страху

Спартански краљ Ликург установио је друштвени поредак и темеље закона. За спровођење закона који никад нису били записани, поуздавало се у структуру власти и моралност оних који су водили државу²⁹. Циљ читавог живота у Спарти био је

²⁶ Bereš, M. (2016). Položaj žena u antičkoj Grčkoj. *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, 8(8), 16-21.

²⁷ Kennell, N. M. (2010). *Spartans: a new history* (Vol. 8). John Wiley & Sons.

²⁸ Bereš, M. (2016). Položaj žena u antičkoj Grčkoj. *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, 8(8), 16-21

²⁹ Kennell, N. M. (2010). *Spartans: a new history* (Vol. 8). John Wiley & Sons.

смањити осећај вредности материјалног и повећати осећај вредности онога што су они сматрали највреднијим – људска врлина.

Слика 2. Спартански војници³⁰

Спартанско се ратно учење темељило на појединцу и на изградњи његовог „ратничког карактера“. Ратништво и васпитање били су у првом реду усмерени према самој себи и слабостима које је ратник имао унутар себе. Сваки вид некакве слабости било карактерне или телесне био је недостатак који ратник мора надићи. Спартанци су веровали да што мање имају недостатака да ће бити бољи у ратовању. Први корак у самој изградњи био је васпитање. Битно је имати на уму да спартанска деца су након седме године припадала држави. Овакав начин гледања на потомство колико год у данашње време је неприхватљив и чудан начин васпитања, али је стварао карактеристичан осећај јединства. Вођени том идејом давали су најбоље од себе за опстанак државе јер је држава била идеал, испред интереса сваког појединца³¹. Спартанци су учили о страху, па су веровали да је страх природна реакција, али уколико се не контролише, води према паници која парализује организам и препушта га спољашњем утицају. Један од принципа спартанске фобије

³⁰ Извор: Cartledge, P. (1997). *Spartan Upbringing*-NM Kennell: *The Gymnasium of Virtue: Education and Culture in Ancient Sparta*. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press, *The Classical Review*, 47(1), 98-100.

³¹ Bereš, M. (2016). Položaj žena u antičkoj Grčkoj. *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, 8(8), 16-21

био је сталан додир са страхом да би кад се он појави био нешто познато и уобичајено. Свесни свих спознаја Спартанци су били стручњаци проучавања страха и свакодневног рада са њима до те мере да се чак и законом подстицао рад са страхом³². Спартанци су како би уплашили противнике водили рачуна о изгледу и организацији борбених формација, које су својом појавом и држањем требале непријатељу пробудити осећај страха.

Према Спартанцима постоје четири начина деловања у односу према страху, а та четири степена су заправо кораци који воде до „андреие“ ратничке храбрости или уништења страха³³. Први корак у борби против страха било је заправо деловање успркос страху. Спартанци кажу да ратник кад се налази у ситуацији борбе за живот улази у стање менталне одузетости коју су називали каталепсија или обузетост. У том стању ратник делује искључиво због панике или телесне моћи имајући свој извор у телу. Апхобиа се називала храброст и Спартанци су сматрали да је божанске природе и њено је извориште у врлини. инстинкта без промишљања или опрезности, једноставно се бори не бринући се за последице. То је оно што Спартанци називају „ратно лудило“ па у стању каталепсије ратник је могао остварити велике подвиге, али та му се дела никад нису признавала као дела направљена из врлине или храбрости, зато што се и животиње доведене у ситуацију борбе боре за властито преживљавање, дакле понашају се на исти начин као и људи. Овај је начин деловања у Спарти био критикован јер су сматрали да претвара човека у његову супротност, то је звер. Други корак победи страха био је „победити страх“. Томе су тежили оно што ми називамо спартанским начином живота тј. константном потрагом за врлином коју је Ликург усадио у срца Спартанаца. Страх од тога да се осрамоте очеви, породица, пријатељи и они сами, био је јачи од страха смрти. Због тога су многи радије бирали умрети, него се вратити у Спарту након битке. Трећи степен учења о страху било је деловање због „тежње за славом“. Доза племенитости коју садржи такво деловање чини га ближим спартанском идеалу људског понашања од претходна два корака. Посебна част била је борити се уз краља, као краљев

³² Fürst, I. (2020). Положај жене Античке Грчке у брачном и породичном праву. *Весник правне историје/Herald of Legal History*, 1(1), 34-65.

³³ Figueira, T. J. (2010). Gynecocracy: how women policed masculine behavior in Archaic and Classical Sparta. *Sparta: The Body Politic*, 265-96.

заштитник. Четврти и последњи корак у достизању апхобие је “владање самим собом”. Тек кад се успе контролисати инстинкте и нагоне, може се изразити оно најбоље у појединцу. Ово “владање самим собом” пренесено у борбу води ратника на виши ниво од уобичајене. У овом стању ратник на интелигентан начин влада свим реакцијама свога тела и на њега не утичу околности борбе. Долазећи тако у контакт са андреиом – ратничком храброшћу, у његовим делима нема ничега себичног и његово се деловање не рефлектује у њему самом. Ово је стање могуће постићи само ако се деловање руководи нечим вишим, односно идеалом. То је, према Спартанцима, највећи домет ратника, зато што његово деловање више нема извор у њему самоме, него у нечем вишем. То се стање може проживети тек кад у најдубљој интими ратника постоји дубока љубав према идеалу. Управо је љубав, за Спартанце, супротна страху и уједно највиша и најславнија тачка коју један човек може остварити путем ратништва.

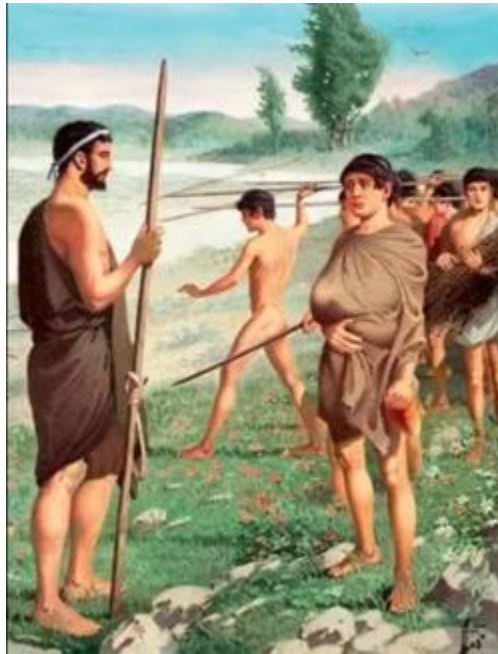
Учење о страху и спартански начин живота имали су задатак градити човека и водити га према ономе најбољем у њему. Овакав начин размишљања, колико год данашњем човеку стран, зато што повезује нешто деструктивно и конструктивно, био је присутан не само код Спартанаца него и у другим витешким друштвима.

Овај аспект спартанског учења о страху говори о приступу животу који се често провлачи и кроз друге грчке полисе. Можда су због њега, не само Спартанци него и остали Грци, поред бројнијих противника, побеђивали у биткама за опстанак властите културе и начина живота. Спарта је због своје искључиво војне природе била затворена за утицаје који су долазили из других држава и од других народа. Спарта није прихватала туђе идеје и створила је своју затворену и специфичну културу која се по свему разликовала од других, посебно од Атене. Спарта се може лако поистоветити примером милитаристичке државе чији је главни циљ и смисао постојања створити здраве и снажне војнике.

4. АГОГЕ

4.1. Живот дечака у Агоги

Спарта је била робовласничка држава, чије је васпитање било у складу са потребама робовласничке класе. Васпитање је било у функцији очувања и развијања постојећих друштвених односа. Спарти су били потребни млади, здрави, издржљиви, храбри, послушни ратници који ће бити спремни да земљу бране од непријатеља који су их нападали. Свако новорођено дете припадало је држави и васпитавано је за државу. Васпитање је организовано у војничком духу, а основне карактеристике таквог васпитања биле су: строгост наставника, слепа послушност ученика, моделирање личности ученика у складу са потребама робовласничке класе, кориштење физичких казни, вербално малтретирање ученика, спутавање самоиницијативе и слободног развоја ученика³⁴. Ученици су васпитавани под суровим и строгим режимом.

Слика 3. Агога³⁵

Не постоје поуздани подаци када је агога била установљена. Најверодостојнији

³⁴ Fürst, I. (2020). Положај жене Античке Грчке у брачном и породичном праву. *Весник правне историје/Herald of Legal History*, 1(1), 34-65.

³⁵ Извор: *Agoge*, доступно на: <https://wh40khomebrew.fandom.com/wiki/Agoge> (15.09.2022.)

датуми се јављају око 8. и 7. века п.н.е. мада се сматра да по установљењу није имала свој класични облик³⁶. Везе са породицом намерно су им ускраћиване са намером да млади навикну да све одрасле Спартанце и саму Спарту доживљавају као родитеља и оца. Њихов свакодневни живот, васпитање, учење и вежбање одвијали су се под сталним и строгим надзором државе и њених службеника надлежних за надгледање васпитног процеса и развоја дечака и младића. Током првих година васпитања дечаци се свакодневно састају због заједничких игара и телесног вежбања која временом постаје све интензивније. Дечак никада није сам и без надзора, намеће се потпуна послушност и покорвање сваком васпитачу као и другим државним службеницима, па и сваком одраслом грађанину.

Многи дечаци су и умирали од тренинга управо због његове бруталности а они који би преживели постали би не милосни спартански војници који су били не заустављиви ратници. Дечаци су правили своје кревете од трске које би извлачили из реке Ороте. Изучавали су историју и певање као и дела Хомера³⁷. Младићи који би се истакнули имали су част борављења са старијим члановима заједнице, љубавницима, који су их посећивали, гледали њихове борбе, збијали шале с њима и кажњавали младиће уколико би направили нешто погрешно.

Систем васпитања по много чему је необичан, па тако на пример, пре вечере, старијима је било наређено да доносе дрва, а мањима да краду храну, увлачећи се у спаваонице старијих. Они који су били ухваћени темељито су ишибани јер су невешто крали. То их је све припремало да у сваком тренутку буду приморавани на предузетност и лукавост. Осим тога у Спарти се сматрало да слаба исхрана доприноси расту тела. Поред тога, институци су измишљали многе разлоге како би брутално тукли дечаке. Многи дечаци су и умирали од тренинга управо због његове бруталности а они који би преживели постали би немилосрдни спартански војници који су били не заустављиви ратници. Такође, била је и забрањена свака употреба купатила са топлем водом, осим у случају великих празника. Током првог дела агоге,

³⁶ Cartledge, P. (1997). *Spartan Upbringing*-NM Kennell: The Gymnasium of Virtue: Education and Culture in Ancient Sparta. Pp. xi+ 241; 2 tables, 10 plates. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press, *The Classical Review*, 47(1), 98-100.

³⁷ Figueira, T. J. (2010). *Gynococracy: how women policed masculine behavior in Archaic and Classical Sparta*. *Sparta: The Body Politic*, 265-96.

они су били обавезни да науче да играју спартански војнички плес, пирихијон, који им је помагао да одржавају ритам током марширања. Спартански малишани су такође били учени да читају и да пишу³⁸.

4.2. Живот после Агоге

Суровом дисциплином дечаци који би завршили обуку постали би првокласни војници, они који су научени подносити физичку бол, војници који су у сваком смислуспремни бранити „боје“ Спарте. Са осамнаестом годином васпитање је био завршено и младићи супостали ефеби. Након тога сваки војник - спартијат морао је учествовати у тренирању млађих нараштаја³⁹. Када би напунили 20 годину, Спартанцима је било дозвољено да пусте дугу косу што је временом постала лакедемонска карактеристика. Након тридесете године живота могли су да се ожене и да се настане изван војних логора. Од тог момента су стицали право да иду на Агору и да учествују у политичким дебатама. Такође су били обавезни да непрекидно раде војничке вежбе како не би изгубили своју борбену спремност и способност. Војничке вежбе одраслих Спартанаца су биле толико тешке да су врло често умеле бити кржаве. Спартанци су говорили како су им вежбе биле кржаве да би им битке не биле кржаве. Та ситуација се настављала до шездесете године живота када су престајали да буду активни војници.

Сви Спартијати од своје двадесете па до навршене шездесете године били су војници и живели су са својом војничком скупином, чинећи на тај начин неки облик „братства оних који заједно обедују“⁴⁰. Никома није било допуштено да живи како хоће, него су у граду имали прописани начин живота и провођења времена у јавној служби, имали су развијен осећај да не припадају себи него домовини. Млађи од тридесет година нису уопште залазили на трг, него су им све набавке обављали

³⁸ Џинкић, О. С. (2019). Историјски приказ реформних педагошких идеја-данашњи исходи и достигнућа. *Зборник радова Педагошког факултета, Ужице, (21)*, 9-26.

³⁹ Исто.

⁴⁰ Рајковић, М. (2013). Спорт између културе и цивилизације: становиште освалда шпенглера. *Теме-Часопис за Друштвене Науке, (02)*, 925-937.

рођаци или љубавници. За старије је такође било срамотно да се пречесто види на тргу, па су највећи део дана проводили у вежбалиштима. Тек након навршене тридесте године напуштали су војно-васпитне установе или „интернате «заснивали сопствено домаћинство, постајали су пуноправни спартијати, учествовали су у раду скупштине, бирали су и могли бити бирани на вашне државне функције.

Спартанским мушкарцима није било дозвољено да живе са својим женама до тридесете године и брак и трудноћа су били под одређеним државним ограничењима. Држава је дозвољавала да се мушкарци жене са 30 а жене удају са 20 година. Мушкарци су до тада живели у војним установама а ако би се женили раније, били су приморани да живе одвојено од својих жена. Од свих мушкараца у Спарти се очекивало да буду доживотни војници а војнички живот је била једина опција за младиће⁴¹.

Спартанци старији од тридесет година углавном су били ожењени и очеви породице, учествовали су у ратним и мирнодопским државним службама и активностима, али су и даље боравили у специфичним групама, делили су оброке, свакодневно се састајали, разговарали о важним питањима. Заједнички живот и разговори имали су много васпитно-образованих елемената, а нарочито су старији чланови сиситијама морали да морално-васпитно утичу на млађе чланове. Живот у сиситијама организован је са циљем да обезбеди чврсте везе међу ратним друговима који би у бици наступали као део фаланге.

⁴¹ Рајковић, М. (2013). Спорт између културе и цивилизације: становиште Освалда Шпенглера. *Теме : часопис за друштвене науке*, (02), 925-937.

5. ПОЛОЖАЈ И УЛОГА ЖЕНЕ У ВАСПИТАЊУ

Положај жена у Спарти знатно се разликовао од положаја жена у Атени. Спарта је према женама била врло либерална, њихова је главна улога била, као и у остатку Античке Грчке, рађати децу, али су у Спарти имале много бољи положај јер је рађање деце значило рађање нових ратника, што је Спартанцима било најважније. Како се истиче жене су имале велику вредност у Спарти те им је било омогућено и образовање. То је Спартанке чинило независним па су су имале положај и у политичком животу⁴². Жене су у Спарти, граду – држави у којој су мушкарци ретко били код куће, морале бити снажне, самосталне и отворене. За разлику од жена у осталим грчким полисима, Спартанке су имале право на посед и већу слободу кретања, зато што је Спарта била организована као војничка држава те су мушкарци већину времена проводили припремајући се за рат, а жене су биле господарице куће. У већини полиса девојке су се бавиле и вежбом, а већину су времена проводиле седећи док су преле и ткале вуну. Спартанске девојке су морале проћи напоран телесни тренинг како би се развиле у снажне и здраве жене.

Спартанке су биле строге мајке, те су требале преносити спартанске засаде. У ратно доба, мајка је своје сину дала штит и рекла би му да се из рата мора вратити носећи штит или да лежимртав на њему. Мајке су се радовале када би им син погинуо у рату. Спартанци су пример победе над страхом и мајке су их то одмалена училе. Мајци није ништа природније од заштите властитог детета. Оно што је импресионирао спартанске ратнике, било је посматрати мајке и супруге како гледају очеве, синове и мужеве док корачају у смрт. Достојанствено и без суза испраћале су их у част Спарте, те би морале потискивати природне мајчинске нагоне дајући оно што им је било највриједније – живот властитог сина или супруга.

У Спарти, па и у целој Грчкој јавља се установа епиклерат. Једна од одлика

⁴² Цинкић, О. С. (2019). Историјски приказ реформних педагошких идеја-данашњи исходи и достигнућа. *Зборник радова Педагошког факултета, Ужице, (21), 9-26.*

спартанског права је повољан положај жене. Епиклера је ћерка која наслеђује свог оца, јер нема мушких потомака. Епиклера има дужност да се уда за свог најближег рођака, како би добила сина који ће, условно речено, наследити свог деду. Како Грци истичу, битно је да је дете „од истекрви“⁴³. Ћерка служи као средство за преношење имовине. Како се ова установа јавља у целој Грчкој, у Спарти је била најповољнија за епиклеру, ћерку-наследницу. Није морала стриктно да поштује редослед рођака за које ће се удати, могла је сама да изабере себи супруга. Несумњиво је рећи да је спартанско право давало велика права и слободе женама, као и да је дуго била заступљена установа матријаката. У последњем веку постојања Спарте, ћерка-наследница, епиклера је могла располагати очевом имовином⁴⁴.

Иако делује да су Спартанци живели удобно од производа хелотског рада, њихов живот је у ствари био толико строг да би модеран човек, ако би му се дало да бира, можда пре пристао да живи као хелот него као грађанин“. Наиме, поставља се питање да ли је Спартанка – којој није било дозвољено да подиже своју децу, која је за примарни задатак имала рађање будућих ратника, која је имала обавезу да буде здрава и која није остваривала дубље емотивне везе са члановима своје породице⁴⁵.

Ликург је и васпитању жена посветио много пажње. Биле су као и мушкарци, врло активне. Бавиле су се трчањем, рвањем, бацањем диска и копља, све то како би, када затрудне, лакшеродиле, а дете било здравије. Спартанци су се женили око двадесете године, а бракови су се склапали отмицом девојака. Отета девојка била би препуштена деверуши која би јој ошишала главу до коже и оденула је у мушку хаљину и сандале. Довела би је до младожење, који би јој трезан „одрешио појас девојаштва“ и провео с њом одређено време, а онда отишао спавати у уобичајено преноћиште међу осталим мушкарцима⁴⁶.

⁴³ Цинкић, О. С. (2019). Историјски приказ реформних педагошких идеја-данашњи исходи и достигнућа. *Зборник радова Педагошког факултета, Ужице, (21), 9-26.*

⁴⁴ Рајковић, М. (2013). Спорт између културе и цивилизације: становиште освалда шпенглера. *Теме-Часопис за Друштвене Науке, (02), 925-937.*

⁴⁵ Бошков, С. (2010). Античка прошлост у Историји света Александра Сандића. *Истраживања, 21, 55-63.*

⁴⁶ Цинкић, О. С. (2019). Историјски приказ реформних педагошких идеја-данашњи исходи и достигнућа. *Зборник радова Педагошког факултета, Ужице, (21), 9-26.*

Васпитање Спартанки укључивало је упознавање са сексуалношћу и браком, биле су припремане да се као зреле особе укључе у друштвени живот. У Спарти је било допуштено мужевима и женама да спавају са више партнера, наравно, уз одређене услове. Тако је старијем мужу младе жене било допуштено да јој доведе неког младића којег поштује како би спавала с њим, а ако би затруднила дете би прихватио као своје.

Такође, ако би неки мушкарац сматрао туђу жену привлачном, а њену децу лепом и здравом, могао је уз пристанак мужа спавати са њом, све с разлогом да се Спарти подаре нови, леви, здрави и снажни ратници⁴⁷. Насупрот осталим грчким градовима где су жене биле већим делом затворене у кући и морале су да носе тешка одела, у Спарти су оне могле носити лагану одећу и слободно излазити напоље. Спартански закон је сматрао мајке- удовице потпуно равноправним са мушкарцима, и оне су могле бити наследнице мужевљевог богатства што је био начин да остану финансијски независне. Аристотел наводи да је у његово време већи део спартанског богатства заправо био у рукама жена⁴⁸.

⁴⁷ Рајковић, М. (2013). Спорт између културе и цивилизације: становиште освалда шпенглера. *Теме-Часопис за Друштвене Науке*, (02), 925-937.

⁴⁸ Бошков, С. (2010). Античка прошлост у Историји света Александра Сандића. *Истраживања*, 21, 55-63.

Слика 4. Спартанска мајка даје штит сину⁴⁹

Васпитање девојчица такође је био строг и напоран. И оне су биле дужне да изводе гимнастику и упознају се са ратним вештинама како би, ако устреба, могле бранити Спарту. Ипак, за разлику од дечака, нису боравиле у логорима него код куће. Девојчице нису касније ишлени у војску⁵⁰.

Спартанке су својој главном задатку, рађању деце, придавале велику пажњу. Биле су поносне мајке, а синови су их због тога изузетно ценили, иако нису проводили много времена с њима. До одласка на војно васпитање давале су им уобичајену мајчинску љубав, наравно с дозом спартанских идеала. Научиле су их како постати храбар и поносан ратник, те да нема ничег горег од пораза.

Чак су и спартанске мајке биле познате по свом „уради или умри“ приступу војним

⁴⁹ Извор: Цинкић, О. С. (2019). Историјски приказ реформних педагошких идеја-данашњи исходи и достигнућа. *Зборник радова Педагошког факултета, Ужице, (21)*, 9-26.

⁵⁰ Рајковић, М. (2013). Спорт између културе и цивилизације: становиште освалда шпенглера. *Теме-Часопис за Друштвене Науке, (02)*, 925-937.

кампањама⁵¹. Ако је спартански војник погинуо у борби, сматрало се да је завршио своју дужност грађанина. У ствари, закон је налагао да само две класе људи могу имати своја имена уписана на надгробним споменицима: жене које су умрле на порођају и мушкарци који су пали у борби⁵².

⁵¹ Рајковић, М. (2013). Спорт између културе и цивилизације: становиште освалда шпенглера. *Теме-Часопис за Друштвене Науке*, (02), 925-937.

⁵² Џинкић, О. С. (2019). Историјски приказ реформних педагошких идеја-данашњи исходи и достигнућа. *Зборник радова Педагошког факултета, Ужице*, (21), 9-26.

6. ЗАКЉУЧАК

Спарта је уз Атену била најважнији грчки полис. Спарта је била посебни облик грчке културе, а њени људи били су припадници најекстремнијих цивилизација. Спарта је била затворено, војничко друштво, нимало склона интелектуалним и културним делатностима.

Спарта је имала одређене идеале и строг о васпитање дечака, заправо је тај град – држава био сав усмерен на ратовање и победе у рату. Спартанци су због бруталног васпитања сматрани најбољим војницима онога времена, имали су и милитаристичке вредности.

Жене су у Спарти биле слободније и отвореније па им је било битно да девојчице стасају у здраве жене које ће Спарти да ти здравог и јаког ратника. Жене су у Спарти имале велику вредност те им је било омогућено и образовање. То је Спартанке чинило независним па су се неке одлучиле и за учествовање у политичком животу. Мушкарци су у Спарти дане проводили вјежбајући за рат. Дечаци су у Спарти имали кратко детињство па су убрзо игру и разоноду заменили војском и ратним пољем. Познато је да су Спартанци своју децу васпитавали на бруталан начин јер не желе да их било ко победи у рату.

Спарта је кроз историју била јединствена па данас има статус легендарног полиса, па се и сматра да је Спарта један од најекстремнијих цивилизација. За њиховог законодавца Ликурга не знамо да ли је сасигурношћу постојао или је он митска личност, али свакако законодавство које се примењивало имало је велики утицај на васпитање спартанаца. Он иза себе није оставио писане трагове већ јаку и стабилну државу са законима које су сви Спартанци идеализовали. Ликург је сматрао васпитање као проблем који се поставља пре рођења детета. Спартанско васпитање је обухватало само децуспартијата и они су васпитавани за ратовање и да би постали несавладиви ратници. У школи највећи део дана је био испуњен војним и гимнастичким вежбама. У Спарти је образовни систем важио како за дечаке тако и за девојчице, али је истовремено писменост у Спарти била ограничена намалу елиту.

ЛИТЕРАТУРА

1. Agoge, доступно на: <https://wh40khomebrew.fandom.com/wiki/Agoge> (15.09.2022.)
1. Aleksandr, M. (2021). The Power Of Corruption: Xenophon On The Upbringing Of A Good Citizen In Sparta. *Социологическое обозрение*, 20(1), 107-123.
 2. Bereš, M. (2016). Položaj žena u antičkoj Grčkoj. *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti*, 8(8), 16-21.
 3. Бошков, С. (2010). Античка прошлост у Историји света Александра Сандића. *Истраживања*, 21, 55-63.
 4. Бралић Ж. (2020). Спартански устав и васпитање. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, 54(2), 665-677.
 5. Жлебник Л. (1993), *Општа историја школства и педагошких идеја*, Београд
 6. Cartledge, P. (1997). Spartan Upbringing-NM Kennell: The Gymnasium of Virtue: Education and Culture in Ancient Sparta. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press, 1995. *The Classical Review*, 47(1), 98-100.
 7. Cartledge, P., & Spawforth, A. (2020). *Hellenistic and Roman Sparta: A tale of two cities*. Routledge.
 8. Kennell, N. M. (2013). Boys, girls, family, and the state at Sparta. *The Oxford handbook of childhood and education in the Classical World*, Oxford, 381-395.
 9. Kennell, N. M. (2010). *Spartans: a new history* (Vol. 8). John Wiley & Sons.
 10. Mihajlović, T. (2009). History of pedagogical-psychological ideas and concepts about students' capacity for independent learning. *Norma*, 14(1), 9-27.
 11. Матичевић, И. (2014). Кратак преглед модела Античког образовања. *Сувремена питања*, (18), 58-65.
 12. Powell, A. (2021). *Athens and Sparta: constructing Greek political and social history from 478 BC*. Routledge.
 13. Рајковић, М. (2013). Спорт између културе и цивилизације: становиште

- Освалда Шпенглера. *Теме : часопис за друштвене науке*, (02), 925-937.
14. Talbert, R. J. (1989). The role of the helots in the class struggle at Sparta. *Historia: Zeitschrift fur Alte Geschichte*, 22-40.
 15. Fürst, I. (2020). Положај жене Античке Грчке у брачном и породичном праву. *Весник правне историје/Herald of Legal History*, 1(1), 34-65.
 16. Figueira, T. J. (2010). Gynecocracy: how women policed masculine behavior in Archaic and Classical Sparta. *Sparta: The Body Politic*, 265-96.
 17. Hodkinson, S. (2005). The imaginary Spartan politeia. *The Imaginary Polis*, 222-281.
 18. Hodkinson, S. (2017). Sparta: An Exceptional Domination of State over Society?. *A Companion to Sparta*, 29-57.
 19. Џинкић, О. С. (2019). Историјски приказ реформних педагошких идеја-данашњи исходи и достигнућа. *Зборник радова Педагошког факултета, Ужице*, (21), 9-26.